

SCHERPE OREN EN VINDINGRIJKE geesten

REPORTAGE

De Zaanse orgelbouwer Flentrop ontwikkelt en bouwt een nieuw instrument voor panfluitpionier Matthijs Koene. Succes niet verzekerd. 'Maar iedereen gelooft er heilig in', zegt Frits Schutte, Hoofd Collectie van het NMF. En Koene voelt 'dat de pijpen willen'.

Tekst: Joost Galema Fotografie: Jeroen Dietz

Wie rondzwervt in de werkplaats van Flentrop laat al snel de vraag varen waarom de orgelbouwer zich buigt over een nieuw instrument voor panfluitist Matthijs Koene. Want waar het oog zich ook op richt, daar liggen metalen pijpen in allerlei formaten. In zekere zin, zegt Flentrop-directeur Erik Winkel, zijn de orgel en panfluit twee vruchten van dezelfde boom. 'Zoals de aap en de mens. We komen voort uit dezelfde soort, maar hebben in de evolutie een andere afslag genomen.' Koene wil direct weten wie de aap en wie de mens is. 'Daar kun je over twisten. Ik denk dan toch dat de panfluit de aap is', grijnst Winkel. 'Die was er eerder.'

DAGTAAK

Al meer dan twintig jaar zoekt Koene naar manieren om zijn instrument verder te ontwikkelen. 'Panfluiten zijn over het algemeen van bamboe gemaakt. Die stengels zijn nooit hetzelfde, want ze komen uit de natuur, en die is grillig. Dat hield in dat de minst goede pijp de kwaliteit van de klank bepaalde. Mijn gedachte was dat ik daar met metaal meer grip op kon krijgen. Met mijn broer kocht ik een draaibank en begon in de paardenschuur van mijn moeder te experimenteren. Op een dag keek ik mee met de restauratie van een orgel door Flentrop. Met de organist, met wie ik vaak speelde, heb ik toen wat gefilosofeerd, en dat was erg leerzaam. De edelsmid van Flentrop bracht me de basisbeginselen bij van het solderen en vervolgens ging ik klussen. Maar een instrument bouwen is een dagtaak', zegt Koene. 'Ik was net afgestudeerd en wilde musiceren. Bovendien was er plots een messingpanfluit van de Roemeense bouwer Ion Preda. Veel van zijn oplossingen had ik ook zelf al uitgedokterd, maar bij mij kwamen die niet tot klinken en bij hem wel. Dus kocht ik zijn instrument.'

PIONIEREN

Het bleek een korte adempauze in zijn zoektocht. 'Op een avond zat ik na een concert in De Doelen in mijn kleedkamer met componist Roderik de Man, die nog niet erg enthousiast was over het geluid. Dat moest beter kunnen, vond hij. Het begon weer te borrelen en met mijn manager besloot ik een aanvraag te doen bij het Nationaal Muziekinstrumenten Fonds.' Het fonds deed de

DE PERFECTE PANFLUIT

Het NMF ontving in februari 2020 de aanvraag voor een betere versie van een metalen panfluit. Die uitdaging ging het fonds aan samen met orgelbouwer Flentrop te Zaandam. Anderhalf jaar later leggen de experts de laatste hand aan het nieuwe instrument. De ontwikkeling en aanschaf van het instrument is mogelijk gemaakt dankzij een donatie van een particulier.

Scan de QR-code om een kijkje te nemen bij de bouw van de panfluit. Of bekijk de film op het YouTube-kanaal van het NMF.

'GEBAAANDE PADEN HEBBEN BESTAANDE INSTRUMENTEN OPGELEVERD'

over wat een musicus drijft', zegt NMF-hoofd Collectie Frits Schutte. 'Wanneer het om een instrument gaat, willen we daar graag iets in betekenen. Een jaar of twee geleden voerden we ons eerste gesprek. Matthijs is, net als Remy, een musicus die zijn grenzen wil verleggen, maar stuit op de beperkingen van de panfluit.' Waar Remy "losbreekt" uit de klassieke muziek, probeert Koene juist daar een plek te veroveren voor zijn instrument. Behalve door bewerkingen wist hij veel eigentijdse componisten te inspireren tot nieuw werk, wat inmiddels leidde tot zo'n tweehonderd stukken. 'Matthijs mag je gerust een pionier noemen', zegt Schutte. 'Ik heb althans niemand in de muziekwereld kunnen vinden die op vergelijkbare wijze de panfluit probeert te verbreden. Ik bewonder de durf, waarmee hij speurt naar nieuwe mogelijkheden.'

Matthijs Koene bestudeert, onder toezien oog van Frits Schutte (l) en Erik Winkel, de panfluit aandachtig.

laatste jaren de nodige ervaring op met het laten ontwikkelen en bouwen van innovatieve, 'nog niet bestaande' instrumenten. Zoals de vijfsnarige cello voor Ernst Reijseger en de revolutionaire harp Réus 49 voor Remy van Kesteren. 'Wij willen alles weten

Linksboven: Uniek aan de panfluit is een vernuftig stemmechaniek, bedacht door de broer van Koene. Rechts: Volgens Erik Winkel verschillen de pijpen van een orgel en een panfluit niet veel van elkaar. Linksonder: Erik Winkel (l): 'We ontwikkelen een volledig nieuw instrument, dan is geen gedachte te wild.'

MATTHIJS KOENE

Matthijs Koene (1977) wordt internationaal gezien als een van de belangrijkste panfluitisten van zijn tijd. Zijn visie en speelwijze hebben de technische en expressieve mogelijkheden van het instrument enorm uitgebreid en is grensverleggend. Hierdoor is de panfluit erin geslaagd een entree te maken in de klassieke muziekwereld. Koene kreeg zijn eerste panfluitlessen op 7-jarige leeftijd en sloot zijn studie aan het Conservatorium van Amsterdam af met onderscheiding. Kort daarna, in 2005, werd hij benoemd tot hoofdvakdocent panfluit aan hetzelfde instituut.

VINDINGRIJK

Dankzij een particuliere gift kunnen de scherpe oren en vindingrijke geesten bij orgelbouwer Flentrop zich over dat vraagstuk buigen. 'Alsof ze het al niet druk genoeg hadden', grijnst Koene. 'Bij een orgel kennen we de meeste antwoorden', zegt Flentrop-directeur Winkel. 'Maar nu ontwikkelen we een instrument dat nog niet bestaat. Dan moeten bestaande overtuigingen meteen bij het vuil en is geen gedachte te wild. Elk gebied wordt verkend, want we beseffen dat de mooiste bloemen groeien langs de rand van de afgrond.' 'Volgende keer neem ik een schrift mee om je metaforen in te noteren', glimlacht Schutte. 'Maken we tegeltjes van', zegt Koene. 'Gebaande paden hebben bestaande instrumenten opgeleverd,' vervolgt Winkel onverstoort. 'Als we daarop blijven, vinden we hoe dan ook niets nieuws.' 'En dat is nu net de schoonheid van deze zoektocht', vindt Schutte. 'De kosten vallen hoger uit dan we eerst verwachtten, maar we gaan door, want er is al veel bereikt. Ergens voelen we dat een doorbraak dichtbij is.'

BROKSTUKKEN

'En dat zeg je bij de brokstukken van de nieuwe panfluit', grijnst Winkel. Het instrument is net in tweeën gebroken. Er is de afgelopen dagen gezaagd en gevijld in de verbindingen waarmee de pijpen aan elkaar zitten, om te kijken

welke invloed dat heeft op de klank. 'Dat is ook het spannende aan dit project', zegt Schutte. 'We weten niet of het gaat lukken. Iedereen gelooft erin, maar de vraag is hoe we de laatste stappen kunnen zetten. Tot nu toe zijn wij redelijk eenvoudig verder gekomen door het samengaan van de intuïtie van Matthijs en de kennis van Flentrop, maar nu belanden we op een punt dat het lastig wordt. Misschien moeten we terug naar de tekentafel, maar er zijn aspecten waarin deze panfluit de bestaande overtreft.' 'Ik voel dat die pijpen willen', zegt Koene, 'maar dat het er niet overal uit komt. In de bas klinkt het los, maar in de hoogte niet. Ergens zit iets wat het tegenhoudt voor mijn gevoel.'

KLANKBEELD

Koene laat de twee helften van het instrument door zijn handen gaan. Aan de onderkant zit een geniaal stemmechaniek – bedacht door zijn broer en verwezenlijkt door pijpenmaker Jur Way. Hiermee kan hij een schuif door de pijp op en neer bewegen en met een schroefje vastzetten. 'Traditioneel gebeurt dat met bijenwas', legt Koene uit. 'Die maak je warm en zacht. Je stopt hem in de pijpen en stampt aan. Je maakt de pijp daarmee korter en de toon hoger.' 'Een helse klus', zegt Schutte. 'Het instrument verstemmen kost uren', beaamt Koene. 'En daarna nog een week bijtikken met een schraper. Het wordt er allemaal niet beter en mooier op. Met het schuifje kunnen we dat eventueel verhelpen.' 'Dat mechanisme heeft Jur wel wat nachten uit zijn slaap gehouden', merkt Winkel op. 'Er mag geen lucht lekken langs zo'n schuif, want dan verlies je meteen klank.' Met Way en de ervaren intonateur Frits Elshout werkt Winkel gestaag richting het eurekamoment. 'Ik sta met bewondering naar dit precisiewerk te kijken', zegt Schutte. 'Je herkent er het vakmanschap van Way in en Elshouts kennis op het gebied van intonatie is ongelooflijk. Hij heeft een enorm goed oor en begrijpt wat er in zo'n pijp gebeurt. Hij kan het ideale klankbeeld van Matthijs vertalen naar de bouwers.'

NIEUWE STUKKEN

Deze nieuwe stappen in de ontwikkeling van een instrument zijn wezenlijk, weet Koene. Zeker als er veel vooroordelen over een instrument bestaan. Zoals het geval is bij de panfluit, die bij het publiek vooral beelden oproept van Peruaanse straatmuzikanten en van de commerciële kitsch waar de beroemde virtuoos Gheorghe Zamfir zich toe liet verleiden. 'Een instrument bestaat bij de gratie van het repertoire dat ervoor geschreven is', gelooft Koene. 'Daarvoor is deze ontwikkeling ook nodig. Vaak moet ik componisten overtuigen. Soms voel je je eenzaam, een roepende in de woestijn. Ik wilde bijvoorbeeld graag een stuk van Klaas de Vries, maar hij had geen interesse en ik slaagde er niet in bij hem in de buurt te komen. Op een gegeven moment zou hij een stuk schrijven voor de Haarlemse stadsorganist Jos van der Kooy, met wie ik vaak speel. Jos wilde graag een stuk voor orgel en panfluit, omdat er al zoveel stukken voor alleen een orgel zijn. Hij gaf een demonstratie in de Bavo, waar ook De Vries was. Ik zag mijn kans schoon. Jos en ik speelden iets uit *Perfla* van Daan Manneke. Daarna kwam De Vries enthousiast de trappen op: "Fantastisch!" riep hij. "Ik schrijf een stuk voor panfluit en orgel." Het is vaak zo gegaan.' 'En dat is precies de reden waarom die nieuwe panfluit er moet komen', besluit Schutte.

DANKZIJ UW HULP

De aankoop van dit bijzondere instrument is tot stand gekomen dankzij een aanzienlijke gift van een particulier. Daar zijn wij en onze musici zeer dankbaar voor. Wilt u weten hoe u ons kunt steunen? Bekijk alle mogelijkheden op: muziekinstrumentenfonds.nl/steunons